
Miroslav
TUĐMAN

Filozofski fakultet, Zagreb

UMREŽENO
ZNAJJE:
IZMEĐU
KOLEKTIVNOG
ZABORAVA I
POVIJESNOG
PAMĆENJA

Odgovornost informacijske
znanosti za prikupljanje i
obradu podataka i dokaza
o logorima i ljudskim
pravima u Europi
na pragu 21. stoljeća

Uvod: povijesni događaji i negiranje povijesnih činjenica

Za nekoga tko se bavi teorijom informacijske znanosti, znanstveni pristup raspravi o logorima i ljudskim pravima u Europi na pragu 21. stoljeća, moguć je prvenstveno ako se postavi pitanje organizacije znanja (tj. podataka, činjenica i dokaza) o logorima i ljudskim pravima; ako se postavi pitanje o raspoloživim izvorima podataka, vjerodostojnosti podataka i raspoloživom znanju o zadanoj temi.

Već slučajni izbor "činjenica" pokazuje i dokazuje potpunu oprečnost stavova i podataka o logorima i da je raspoloživo znanje o njima ne samo nekonzistentno, proturječno već i agresivno negirajuće.

Ilustrirajmo tu nekonzistentnost i proturječnost s nekoliko primjera. Primjeri su nam potrebni za ilustraciju potrebe ne samo prikupljanja dokaza, već i potrebe umrežavanja korpusa podataka i organiziranja znanja o sukobima, ratovima, logorima tijekom agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu.¹

Negiranje postojanja logora. • S. Milošević: "Znate li da nije postojao ni jedan logor u Jugoslaviji, odnosno u Srbiji, ne za Hrvate nego ni za koga. Ni za Hrvate, ni za Muslimane, ni za koga." (S. Milošević, *Vjesnik*,² 3. listopada 2002., str. 10).

• "... kada je počela ta propaganda o postojanju logora u Srbiji, da su se meni obraćale razne strane delegacije koje su dolazile drugim povodima i pitale me za logore. Svakom od njih odgovarao sam. 'Izvolite, imam dežurni helikopter, stavite prst na kartu gdje god želite u Srbiji, nema ništa'. I poslije dva tri takva odgovora jedna je delegacije, to su bili Nijemci, tražila da ode. Pokazali su prstom na kartu rudnik u Aleksincu, i otišli tamo i našli..." (S. Milošević, *Vjesnik*,³ 3. listopada 2002., str. 10).

Stav prema agresiji na Hrvatsku. • "Nije točno da je bilo tko iz Srbije odvodio građane iz Vukovara u Srbiju. Nije točno da je bilo kakva politika Srbije utjecala na rasplamsavanje sukoba u regiji Vukovara. ... U svakom slučaju, mogu odgovorno tvrditi da nikakve srpske vlasti u

tome nisu imale apsolutno nikakvoga učesća, niti su srpske vlasti izazvale bilo kakve etničke sukobe u Vukovaru...” (S. Milošević, *Vjesnik*, 3. listopada 2002., str. 10).

- Britanski premijer Edward Heath 1994. je rekao da “ni njega ni britansku vladu nije briga ako ljudi žele ubijati jedni druge sve dok se to ne događa u njihovoj zemlji... ... Britanski premijer rekao je ono što misle i mnogi drugi zapadni političari koji su mi slično potvrdili u privatnim razgovorima.” (Richard Goldstone, prvi tužitelj međunarodnog suda za ratne zločine na području bivše Jugoslavije, *Večernji list*, subota, 19. listopada 2002., str. 29).

- Jeste li kao glavni istražitelj prepoznali i prihvatili činjenicu da je Srbija izvršila agresiju na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu i da su Hrvati vodili obrambeni rat?

- “Malo sam znao o tijeku agresije i moj zadatak nije bio definirati te pojmove i proučavati ratnu strategiju. ... Nije moj posao bio prosuđivati političke ideje i razloge koji su doveli do ratnih sukoba.” (Richard Goldstone, *Večernji list*, subota, 19. listopada 2002., str. 29).

- **O optužnicama za agresiju na Hrvatsku i BiH.** • “... da sam imao dovoljno informacija i dokaza, podigao bih više optužnica, uključujući i optužnice protiv onih koji su činili zločine u Hrvatskoj, ali nisam ih imao i nisam ih mogao sam stvoriti ili izmisliti. Tada nije bilo pravih dokaza za Miloševićevu umiješanost u zločine, koliko god to danas zvučalo čudno.” (Richard Goldstone, *Večernji list*, subota, 19. listopada 2002., str. 29).

- “... Sramim se, iskreno vam kažem, kad vidim da su Mladić i Karadžić na slobodi ... Danas tvrdim da u moje vrijeme nije bilo političke volje da se njih uhiti, a priče kako to UNPROFOR ne može učiniti ili ih ne može pronaći smiješne su.” (Richard Goldstone, *Večernji list*, subota, 19. listopada 2002., str. 29).

- **O osuđenima u agresiji na Hrvatsku pred nacionalnim sudovima.** • “Za deset godina tužiteljske statistike (1991.-2001.) za ratne zločine u Hrvatskoj, pred nacionalnim sudovima optuženo je 1634 ljudi, osuđeno ih je 726, a oslobođeno kaznene odgovornosti 77.” (Izvešće o radu tužiteljstva, *Vjesnik*, 9. listopada 2002., str. 5).

- **O osuđenim osobama nakon vojnoredarstvene akcije Bljesak i Oluja.** • “Nije do kraja točna ni ocjena da je izostala pravosudna reakcija na događaje koji su slijedili vojnoredarstvene akcije Bljesak i Oluja. Zbog ubojstva, krađe i razbojstva, osuđene su 1492 osobe koje su ta djela počinile nakon tih akcija HV-a.” (Izvešće o radu tužiteljstva, *Vjesnik*, 10. listopada 2002., str. 7).

- “Podaci Državnog odvjetništva o procesuiranju ratnih zločina bili bi mnogo bolji da prethodnih godina nije

bilo destrukcije postupaka. Primjerice, 2001. godine nije podnesena ni jedna kaznena prijava zbog ratnih zločina počinjenih u akcijama HV-a 1995. godine.”⁴ (Izvješće o radu tužiteljstva, *Vjesnik*, 10. listopada 2002., str. 7).

O prijavi logoraša ili pogrešnom radu tužiteljstva RH. • “U prilog pogrešnom radu tužiteljstva navest ću i sasvim svjež primjer prijave nekoliko tisuća logoraša iz Hrvatske protiv čuvara, stražara i vojnih osoba, zaduženih za ta taborišta⁵ u srpskim kazamatima. ‘Kako realizirati tu prijavu kad je riječ o tolikom broju tražitelja, o imenima počinitelja koji su nedostupni hrvatskim sudovima i čije imenovanje je uglavnom svedeno na nadimke koje su uzapčeni Hrvati zapamtili.’⁶” (Izvješće o radu tužiteljstva, *Vjesnik*, 9. listopada 2002., str. 5).

O nezakonitosti progona ratnih zločina. • “Godinama se počinitelje ratnih zločina progonilo na nezakonit način ... nezakonitost se ogleda⁷ u lošim i površnim policijskim izvidima te velikom broju optuženika - od kojih se za većinu ne zna hoće li uopće biti dostupni hrvatskom pravosuđu.”⁸ (Izvješće o radu tužiteljstva, *Vjesnik*, 10. listopada 2002., str. 7).

O politici zaborava ratnih zločina. Dakle, za ratne zločine u agresiji na Hrvatsku osuđeno je u razdoblju 1991.-2001., 726 osoba (za pretpostaviti većinom Srba). Zbog nedjela počinjenih nakon vojno-redarstvenih operacija 1995. osuđeno je dva puta više osoba 1492 (za pretpostaviti mahom Hrvata). Sve te osobe osuđene su do 2000. godine. Državno odvjetništvo u svom pak godišnjem izvješću za 2001. smatra da je bilo destrukcije postupaka zato što u 2001. nije bilo ni jedne kaznene prijave protiv Hrvata, a da “godinama se počinitelje ratnih zločina progonilo na nezakonit način”.⁹ Zato je državni odvjetnik Mladen Bajić izdao naputak da se preispitaju svi predmeti ratnih zločina učinjenih u agresiji na Hrvatsku, posebno oni s velikim brojem okrivljenika, da se ne predlažu suđenja u odsutnosti, odustane od tjeratica i pritvaranja okrivljenika.

Drugim riječima, slijedom ove politike neće biti više suđenja za zločine počinjene u agresiji na Hrvatsku, jer u najmanju ruku počinitelji nisu dostupni i “takvi su procesi gubljenje vremena, zauzimanje suda i rasipanje pravosudnog novca” (isto, str. 5). Događaji i zločini počinjeni u agresiji prepuštaju se zaboravu. Takav je stav glavnih zamjenika državnog odvjetnika i po pitanju prijave nekoliko tisuća logoraša iz Hrvatske za zaštitom njihovih ljudskih prava. Po njima to bi bio “prilog pogrešnom radu tužiteljstva” (*Vjesnik*, 9. listopada 2002., str. 5).

O prikupljanju podataka i organiziranju dokaza. Iz naputka i izvješća državnog odvjetnika može se razabrati

da će se u narednom razdoblju državno odvjetništvo baviti prvenstveno nedjelima počinjenim u obrani od agresije. Već danas je broj takvih presuda dva puta veći od osuda zločina u agresiji. Kakva će biti pravna slika Domovinskog rata nakon nekoliko godina?

Odgovor na ovo pitanje može se tražiti u pravnoj, političkoj, međunarodnoj, povijesnoj, sociološkoj, psihološkoj, i još mnogim drugim dimenzijama. Za nas su prethodne konstatacije tek povod za raspravu o ulozi i odgovornosti informacijske djelatnosti u prikupljanju obavijesti i dokaza o događajima i činjenicama o agresiji, zločinima, logorima i kršenju ljudskih prava. Polazimo od postavke da faktografija i temeljne obavijesti o tim (povijesnim) događajima, trebaju biti objektivni, dostupni i provjerljivi i kada su predmetom različitih rasprava. Međutim, nas ne zanima sama procedura prikupljanja nego odrednice suvremenog znanja, sastavnice dokaza i vrijednost obavijesti, kako bi se moglo pristupiti prikupljanju podataka i organiziranju dokaza: na način da oni budu objektivni i točni, podložni provjeri i dostupni svim stranama, pa i onima u sukobu.

Kolektivno pamćenje i (povijesni) događaji

Podatke o logorima pod srbijanskim nadzorom i kršenju ljudskih prava u tim logorima, tijekom agresije na Republiku Hrvatsku, objavila je i komisija Ujedinjenih naroda 1995. godine. Prema završnom izvješću komisije, u razdoblju 1991.–1995., osnovano je približno 480 logora pod srbijanskim nadzorom u koje su internirane vojne i civilne osobe. Od 480 logora približno 300 logora prijavljeno je od strane jednog ili više neutralnih izvora, a oko 180 logora prijavljeno je od strane ne-neutralnih izvora pa ih komisija vodi pod oznakom “nepotvrđeno”¹⁰ (J. Jurčević, 2000., str. 31).

Više od 10.000 hrvatskih građana prošlo je kroz različite oblike zatočenja i tranzita; 8.000 hrvatskih građana prošlo je kroz koncentracijske logore.¹¹ Zatočenici su bili izvrgnuti psihičkim i fizičkim torturama najgore vrste, izvršena su mnoga silovanja zatočenika oba spola; prema izvješću *Komisije za zatočene i nestale pri Vladi RH* u logorima je izgubilo živote 300 ljudi, a prema evidenciji *Hrvatskog društva logoraša srpskih koncentracijskih logora*, živote je izgubilo daleko veći broj zatočenika (prema D. Rehak, 2000., str. 3–4).

Broj nestalih osoba od početka agresije na Hrvatsku iznosio je nekoliko tisuća. Nakon jedanaest godina još uvijek je nepoznata sudbina oko 1.400 ljudi. Većina njih za-

vršila je u zarobljeništvu i logorima, tako da će ukupni broj ubijenih ljudi u logorima nakon utvrđivanja sudbine nestalih osoba vjerojatno biti daleko veći.

Iz prethodnih navoda može se razabrati da se podaci o logorima i kršenju ljudskih prava, u znanstvenim, stručnim a pogotovo političkim i povijesnim krugovima s jedne strane, potpuno negiraju (S. Milošević) ili prešućuju i nastoje zaboraviti,¹² a s druge su strane (iako nepotpuni ili čak neprecizni) simbol vrijednosti na kojima je ostvarena hrvatska sloboda, samostalnost i suverenost.

Dakle, korpus istih podataka – o logorima i kršenju ljudskih prava – pripada različitim obrascima mišljenja i pamćenja; ne samo na način da ti podaci imaju različito mjesto u pojedinim obrascima pamćenja, nego da logika tih obrazaca pamćenja potvrđuje, poništava ili preinačuje samu faktografiju.

Informacijska djelatnost ne može birati kojoj će zajednici korisnika služiti, jer će pripadnici pojedinih zajednica birati one izvore podataka koji potvrđuju njihov svjetonazor.¹³ Ali, informacijska znanost može postaviti epistemološke standarde kojih se informacijska djelatnost treba pridržavati u prikupljanju, obradi i distribuciji podataka. No, prije nego razmotrimo tu novu *episteme* razmotrimo osnovne značajke paradigmi kolektivnog pamćenja, odnosno dominantnih paradigmi o povijesnim zbivanjima na području bivše Jugoslavije, jer se po njima (ne)prihvataju činjenice o logorima i kršenju ljudskih prava tijekom agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu.

Osnovne značajke dominantnih obrazaca kolektivnog pamćenja

Suvremenici i sudionici političkih i povijesnih zbivanja raspada bivše Jugoslavije, i ratova na njezinu prostoru, nemaju isto kolektivno pamćenje i ne dijele isto znanje o tim događajima. Najprepoznatljivije obrasce pamćenja i mišljenja zastupaju suprotstavljeni akteri u tim sukobima, jer svaki štiti svoje interese: agresor, žrtva i međunarodna zajednica. Zato razabiremo tri, odnosno četiri obrasca kolektivnog pamćenja koje uvjetno možemo nazvati:

- a) “proizvodnja zaborava”,
- b) “proizvodnja identiteta”,
- c) “proizvodnja determiniranog kaosa”,
- d) “proizvodnja pristanka”.

Proizvodnja zaborava. Citirani stav S. Miloševića da logora u Srbiji, niti srbijanskih logora u RH i BiH, uopće nije bilo, nije tek prigodno negiranje na sudu, već posljedica jedne duge prakse političkog i povijesnog pokoravanja. Postoje, naime, različiti oblici ekspanzije kroz povijest:

osvajanja, kolonizacija, protektorati, itd. Sve te forme pokoravanja ostavljale su na zaposjednutom području neke mreže: ljudi, kulturnih pa čak i političkih institucija. U svim tim oblicima pokoravanja nazire se neki oblik multikulturalnosti pa makar i u negativnim formama;¹⁴ dakle, postoji barem minimalna spremnost na postojanje mreža pokorenog društva i spremnost na materijalnu i kulturnu (ko)egzistenciju s pokorenim društvima i kulturama.

Vukovar je primjer jedne druge vrste agresije i nespremnosti na multikulturalnost bilo koje vrste. Cilj osvajanja Vukovara je uspostava Vukovara kao *srpskog* grada.¹⁵ Cilj je osvajanja Vukovara: biti protiv društva koje je tu prisutno i zamijeniti ga *protudruštvom*;¹⁶ zamijeniti ga srpskim društvom brišući sve dokaze o kulturnom, političkom, povijesnom postojanju starog, prethodnog društva. Jednako tako, cilj srpske agresije na Hrvatsku je stvaranje prostora protudruštvu: brisanjem kolektivnog pamćenja i dokaza o prethodnom hrvatskom društvu.¹⁷ Na takav zaključak upućuju podaci o etničkom čišćenju¹⁸ okupiranih teritorija i u RH i u BiH ali i podaci o kulturocidu; podaci da je samo 1991. godine razoreno u agresiji na Hrvatsku 660 objekata – spomenika kulture (od kojih je 126 nacionalnog ili svjetskog značenja); razaranjem je stavljeno izvan funkcije 46 muzeja i galerija, 9 arhivskih zgrada i 22 knjižnice. Bombardirano je i razarano čak 332 povijesna naselja.¹⁹

Protudruštvo svoju ekspanziju nastoji obrazložiti tvrdnjama kao da nikada ništa prije protudruštva na prostoru ekspanzije nije bilo. Zato je zadaća politike u funkciji protudruštva uspostaviti kolektivni zaborav (izbrisati sve tragove, dokaze i spomenike o drugim socijalnim grupama, narodima i kulturama). Istodobno s kolektivnim zaboravom i brisanjem materijalnih dokaza o drugima, ide prikaz opstojnosti i trajne nazočnosti protudruštva na osvojenom području.

Protudruštvo ne može priznati vlastitu ulogu u brisanju (povijesnih) dokaza o drugima i zato svoju agresiju opravdava obranom vlastitog nacionalnog korpusa. Protudruštvo inzistira samo na pamćenju o vlastitoj opstojnosti na područjima na kojima egzistira ili se namjerava proširiti; pri tome pamćenje poprima središnje mjesto i ulogu u ostvarivanju ciljeva protudruštva.

Obrazac pamćenja protudruštva je proizvodnja zaborava: zaborava o egzistenciji drugih društava, i zaborava o načinu brisanja dokaza o njihovu postojanju. Sve što je u suprotnosti s tim obrascem pamćenja se osporava: metodom poricanja, marginaliziranja, prisvajanja (falsificiranjem) ili osporavanja.

Vukovar u srpskoj interpretaciji bio je mjesto obrane od neprijatelja, “ustaša”, mjesto pobjede. Međutim, i nakon “pobjede” 1991., ta pobjeda ne imenuje svoje heroje ni svoje žrtve. Zašto? Na djelu je “proizvodnja zaborava”; pobjeda je upisana u povjesnicu, ali ne i pobjednici jer je njihova zadaća bila čišćenje: svih dokaza o opstojnosti drugih. Teško je slaviti pobjedu nad neprijateljem koji više ne postoji i koji nije trebao postojati. Jednako tako i poraz je ugrađen u obrazac proizvodnje zaborava. Poraz se ne priznaje i na način da se odbija učiti povijest Vukovara²⁰ nakon 1990. Zato obrazac povijesnog pamćenja koji se gradi na “proizvodnji zaborava” na isti način inkorporira posljedice pobjede i posljedice poraza u polje neznanja.

(Proizvodnja zaborava nije odlika samo protudruštava. Niti je odlika samo onih koji su izgubili svoje ekspanzionističke ratove. *Proizvodnja zaborava* odlika je svih onih povijesnih i političkih sustava koji se zasnivaju na vrijednostima, ili su počivali na vrijednostima, što su ih odbacili – bilo sama društva koja su provodila takvu politiku ili su pak te vrijednosti postale međunarodno neprihvatljive.)

Proizvodnja identiteta. Za agresora Vukovar je mjesto uskrnuća srpskog grada i njegove slobode, na račun brisanja i zaborava drugih. Za branitelje Vukovara i cijeli hrvatski narod Vukovar je, isto tako, mjesto i simbol slobode i samostalnosti hrvatskog naroda. Međutim, obrasci pamćenja istog povijesnog događaja sasvim su različiti. Funkcija pamćenja vukovarske žrtve, žrtve grada i žrtve branitelja, ima prvo mjesto u hijerarhiji važnosti u oblikovanju suvremene hrvatske povijesti. Zato se upravo na funkciji pamćenja vukovarske žrtve i tragedije gradi nacionalni identitet: ideal slobode cijeloga naroda i ideal suverenosti kao prava na odlučivanje vlastitom sudbinom.

Proizvodnja (nacionalnog) identiteta na kolektivnom pamćenju obrane Vukovara, nastoji se osporiti tezom o zastarjelosti ideje nacionalne slobode, odnosno relativizirati pozivanjem na ograničavanje suvereniteta u globaliziranom svijetu. Pri tome se gube iz vida neke bitne činjenice presudne za razumijevanje “proizvodnje” (nacionalnog) identiteta. Domovinski rat, pa tako i obrana Vukovara, obrambeni je rat što su ga vodili dragovoljci – dakle, pojedinci braneći dragovoljno svoju osobnu i nacionalnu slobodu. To dokazuje i stradanje civila u srpskim logorima i njihovo ponižavanje i zatiranje ne kao pripadnika političkih i vojnih formacija, već kao osoba, pojedinaca, koji su se drznuli ustati u obranu ideje vlastite države i samostalnosti.²¹

Žrtvovanje vlastita života nikada nije bio zahtjev u ime “viših interesa”, već vrijednosni stav što ga je svaki

dragovoljac bio u interesu osobne i nacionalne slobode platiti. Zato visoka cijena plaćena za slobodu implicitno postulira *načelo svetosti života*. Život kao najveća vrijednost, mjera je ostvarene slobode. Svetost života je univerzalna vrijednost koja traži slobodu kao socijalni prostor u kojem se ostvaruje. Gubitak osobne i nacionalne slobode bio bi dokazom uzaludnosti gubitka života. Zato je poštivanje moje slobode i tuđe slobode socijalni prostor svetosti života.

Univerzalnost svetosti potiče iz katoličanstva, ali ovdje se ne misli na religioznu utemeljenost svetosti, već na svetost života kao univerzalnog načela za racionalno reguliranje života. Osobna i nacionalna sloboda kao racionalno uređen prostor sveukupnog života (uravnoteženog odnosa i su-života čovjeka, društva i prirode) branio se i uspostavljao u Vukovaru i u srpskim logorima. Ta metafizička odrednica “proizvodnje identiteta” proizlazi kao povijesna činjenica nastala na pamćenju vlastite povijesti ali i osobne žrtve za socijalne slobode i slobodno međunarodno djelovanje.²²

Nema ljudskog društva koje egzistira bez pamćenja. Na kolektivnom pamćenju oblikuje se obrazac koji određuje nacionalni identitet.²³ “Proizvodnja identiteta” obrazac je koji je utemeljen u pamćenju: vlastitih svetih mjesta, ali ne isključuje ni pamćenje “tamnih strana” vlastite povijesti. “Tamne strane” vlastite povijesti ovaj obrazac poriče samo onda ako je ugrožen nacionalni identitet, preciznije kada se nastoji poništiti sam obrazac “proizvodnje identiteta” u ime nekog drugog obrasca.

Proizvodnja determiniranog kaosa. Proizvodnja zaborava i proizvodnja identiteta dva su obrasca kolektivnog pamćenja koji stoje često jedan nasuprot drugome. Međutim u suvremenom svijetu postoji i treća strana u sukobu: međunarodna zajednica. I ona ima svoj obrazac pamćenja. Vrlo često ona se ne opredjeljuje za jednu od strana u sukobu jer je i sama konglomerat različitih interesa. Zato se služi vlastitim obrascem kolektivnog pamćenja što ga određuju središnji nositelj i vanjski čimbenici međunarodne zajednice.²⁴

Što je determinirani kaos u međunarodnim odnosima? To je nered “kojem se određuju granice ... nakon što su zadane njegove granice, nered koji nastaje, ostaje unutar tih granica tako da postaje *nadziran* odnosno *upravljiv*” (D. Domazet, 2002., str. 282–283). Determinirani kaos je prostor međunarodnih igara, prostor koji je unaprijed kontroliran da bi kao nered ostao unutar zadanih granica. Kontrolu tog nereda nije moguće ostvariti bez kontrole pamćenja. Jednako kao i dimenzije kaosa tako i kriterije za *nadziranje* i *upravljanje pamćenjem* određuje središnji nosi-

telj (stožer) međunarodne zajednice uz pristanak vanjskih čimbenika. Rezultat upravljanja pamćenjem u determiniranom neredu je *selektivno pamćenje* i *uspostava logike dvostrukih mjerila*. Zašto? Zato što obrazac proizvodnje determiniranog kaosa vrijedi samo za omeđeni prostor nereda, i samo za strane izolirane unutar omeđenog prostora. Nadziranjem pamćenja štite se vanjski čimbenici, tj. “upravljajući krizom” i “proizvođači kaosa” od širenja kaosa i od odgovornosti za proizvodnju nereda.

Danas će većina američkih intelektualaca priznati: “Amerika je početkom devedesetih dala zeleno svjetlo Miloševiću da, bude li potrebno, i oružjem očuva Jugoslaviju”.²⁵ Međutim, selektivnim pamćenjem ili, preciznije, upravljanjem pamćenjem nemoguće je pozvati na odgovornost međunarodnu zajednicu radi donošenja rezolucije na embargo za uvoz oružja u Jugoslaviju.²⁶ Iako je ta rezolucija bila ne samo politička poruka Miloševiću, nego i djelotvorno sredstvo oduzimanja prava žrtvi na obranu.²⁷

Selektivnim pamćenjem uspostavljeni su kriteriji i selektivnoj pravdi. Naime, Vijeće Sigurnosti UN usvojilo je nalog za djelovanje Haškog suda prema kojem su svi podjednako krivi, a razlika u krivici nijansirat će se brojem optužnica i visinom kazni.²⁸ Ocjene poput onih: “Haški sud ocjenjujem političkim sudom i dobro je što će se zatvoriti do 2008. godine, jer on je osnovan samo radi toga da umiri savjest međunarodne zajednice koja nije spriječila krvoproliće u bivšoj Jugoslaviji”²⁹ za dnevnu su uporabu i neće biti obuhvaćene obrascem “proizvodnje determiniranog kaosa”. Prema kriterijima nadzora pamćenja utvrđenim obrascem “proizvodnje determiniranog kaosa” citiranim stavovima naprosto nema mjesta i oni ostaju nezapamćeni.

Daleko je pak važnija činjenica što nadzirano i selektivno pamćenje ima za posljedicu da isti kriteriji ne vrijede za one unutar omeđenog kaosa i one izvan granica odvijanja sukoba. Tako su temeljna ideja slobode i svetost žrtve, odnosno svetost života, nešto potpuno nevažno i nevrijedno za upravljače determiniranim kaosom. Selektivnim pamćenjem ne dozvoljava se usporedba i postojanje tih vrijednosti s vrijednostima upravljača kaosom.³⁰ Zato je moguće da se u obrambenom ratu sudi žrtvi za zločine u obrani ali ne i krvniku za počinjene zločine. Time se potpuno izvrću povijesne činjenice i konstruiraju virtualne istine. To je ostvarivo u procesima u kojima se nadzire i upravlja pamćenjem.

Proizvodnja pristanka. Proizvodnja pristanka obrazac je kolektivnog pamćenja kojim se nameće, preciznije, kojim se indoktrinira vladajući obrazac mišljenja. Prema

Noamu Chomskom “proizvodnja pristanka” – novo je umijeće demokracije. U razvijenim demokracijama narod se najefikasnije može kontrolirati kontroliranjem misli. Misli su one koje mogu dovesti do djela i zato ih treba držati na uzici. Chomsky smatra da mediji imaju presudnu ulogu u sustavu indoktrinacije, zajedno s obrazovnim sustavom, sveučilištima, koledžima. Sustav indoktrinacije jest taj koji nas uči kako se trebamo ponašati, što trebamo misliti i zastupati (N. Chomsky, 2002.).

Sa stajališta informacijske djelatnosti mediji su *figure pamćenja*. Mediji kao figure pamćenja imaju zadaću uspostave i održavanja vladajuće doktrine pojedine društvene zajednice. Kada se demokracija svede na banaliziranje slobode, ona postaje umijeće “proizvodnje pristanka”.³¹ Glavni mehanizmi proizvodnje pristanka su propaganda i industrija za odnose s javnošću (N. Chomsky, 2002., str. 16–17).

Obrascu kojem je funkcija proizvodnja pristanka, repliciranje pamćenja postaje zadaća: poruka na izvoru mora se prenijeti i (bez vrednovanja) prihvatiti na odredištu. Sve tehnike propagande i industrije odnosa s javnošću usmjerene su na to da ne bude zapreka u prijemu odaslane poruke: a) poruka mora biti prihvaćena kao instrukcija i obrazac ponašanja; b) poruka ne smije biti izložena vrednovanju, preciznije, ne smiju biti upitna načela i vrijednosti po kojima je sastavljena, niti se smije dovoditi u pitanje sud onoga koji je odašilje; c) poruka treba biti primljena kao vlastito mišljenje primatelja kako bi bila memorirana bez pre-vrednovanja.

Povijesni događaji i dokazi

Znanje o događajima i povijesnim događajima nije moguće bez pamćenja. Pamćenje je najvažniji element pomoću kojeg se oblikuje naše znanje o sadašnjosti i prošlosti kada su stvari postale drugačije. Pamćenje je iskustvo o vremenskom slijedu; pamćenje je svijest o promjeni u vremenu, i o tome da svaka promjena implicira kontinuitet nečega.³²

Upozorili smo da postoje različiti obrasci pamćenja, koji oblikuju različita znanja. Ali što pamtimo? Što ostaje kao dokaz o događajima?

Događaji se zbivaju u vremenu i vremenom postaju povijesni događaji, odnosno (pro)padaju u povijest. Dokazi o (povijesnim) događajima protokom vremena se gube. Što nam ostaje kao dokaz o prošlim događajima?

Teoretici povijesnog znanja, odnosno znanja o povijesti, mišljenja su da se može govoriti samo o četiri kategori-

je stvari koje dolaze iz prošlosti, koje osiguravaju materijalne dokaze o onome što se dogodilo u prošlosti. Materijalni dokazi o prošlosti mogu se razvrstati u slijedeće četiri kategorije: prirodne, intencionalne, komunikativne, procesivne.³³

a) *Prirodne dokaze* ne treba posebno tumačiti. Misli se na svo prirodno nasljeđe, i preinake u prirodi nastale prirodnim procesima.

b) *Preobliske prirodnih objekata* materijalni su dokazi nastali preinakom prirode i prirodnih proizvoda ljudskim radom. Ljudi su ih prilagodili svojim svrhama i potrebama, i oni su postali artefakti: obrađena polja, raskršćena šuma, most preko rijeke, kuća, boca vina, oruđa i oružja, itd.; artefakte čiji kontinuitet svjedoči o vremenu iz kojeg potječu možemo smatrati *intencionalnim* materijalnim dokazima.³⁴

c) posebna vrsta artefakta, tj. umjetnih tvorevina, su *kommunikativni objekti* koji oblikuju gotovo svo naše znanje o prošlosti. Komunikativni objekti su svi oni kojima je namjera prenositi neku vrstu poruka, bilo emocionalnu ili racionalnu (od pjesama, slika, skulptura, kovanica, medalja, do teksta). Jasno da je vrijednost tih komunikativnih objekata različita za prosudbu (povijesnih) događaja jer su jedni namijenjeni neposrednoj komunikaciji u vremenu nastanka, a drugi su oblikovani za buduća vremena.³⁵

d) *procesivni dokazi* razotkrivaju kontinuitet onoga što nam dolazi iz prošlosti u sadašnjost a nije skriveno toliko u samom objektu koliko u procesu, u samom postupku. Naime, ako želimo razumjeti proces moramo otići u prošlost da bismo razumjeli njegov nastanak i funkcioniranje. Društveni procesi često su posljedica nasljeđa prošlosti: naslova, imenovanja, protokola, edukacije, uloge grčkog i latinskog jezika u obrazovanju, itd.

Prethodne četiri kategorije objekata mogu opstati i othrvati se prošlosti, te se mogu koristiti u oblikovanju dokaza o prošlim događajima. No što ne može preživjeti i ne može opstati kao dokaz prošlih događaja i zbivanja?

Prvo, ne mogu preživjeti ljudi - muškarci i žene. Oni mogu biti svjedocima pojedinih događaja najdulje onoliko dugo koliko živi generacija sudionika tih događaja.

Drugo, ne mogu preživjeti događaji. Život je neprekidni niz događanja, koji se mogu dijeliti na manje dionice jednog procesa, ali ipak su konačni. Pojave, incidenti, događaji mogu biti dijelovi nekih društvenih, političkih, povijesnih procesa (poput trendova, pokreta, ili čak stanja stvari) ali ipak su konačni u vremenu.

Štoviše ni prirodne pojave ne mogu dugo preživjeti. Pa ni većina artefakata neće preživjeti, a još je poraznija

činjenica da se ne-materijalnim činjenicama – poput pojmova, vjerovanja, običaja, mentaliteta, religija i čak jezika – gube tragovi u prošlosti.³⁶

Struktura dokaza

Podsjetimo ponovo da je motiv naše rasprave: kako organizirati pamćenje, tj. dokaze o društvenim i povijesnim događajima, preciznije o logorima i kršenju ljudskih prava. Iskustva povijesne znanosti nas upozoravaju da: a) pojave, događaji, ponašanje i akcije ne mogu preživjeti svoje sudionike, i (pri)padaju u prošlost; b) sudionici i akteri događaja također ne mogu nadživjeti svoje vrijeme.

Upozorili smo da postojeći obrasci pamćenja (proizvodnja zaborava, proizvodnja identiteta, proizvodnja determiniranog kaosa, proizvodnja pristanka) u pravilu ne funkcioniraju na prikupljenim dokazima o sudionicima i akterima kršenja ljudskih prava, i zbivanjima u logorima. Čini i djela aktera i sudionika tih zbivanja, njihovi motivi, namjere i ciljevi mogli bi ostati samo kao osobno iskustvo i sjećanje današnje generacije, ako se ne osiguraju dokazi za buduća vremena. A budućnost bi mogla biti prepravljena ako se ta zbivanja prepuste zaboravu.

Pamćenje se temelji na dokazima. Dokazi su ono što ostaje i opstaje u vremenu, i dokazi mogu nadživjeti i sudionike događaja i sama zbivanja. No, što je dokaz i kakva je njegova struktura?

Značenje riječi *dokaz*: “obavijest ili obrazloženje kojemu je cilj da utvrdi istinu u vezi s nekom činjenicom; ukupnost razloga koji omogućuju da se utvrdi istinitost neke tvrdnje te postojanje ili nepostojanje nekog čina ili djela” (V. Anić, 1998., str. 176).

Dokazati pak znači “činjenicama utvrditi istinitost; izvesti dokaz iz činjenica i njihovih veza” (V. Anić, 1998., str. 176).

Već semantički opis riječi *dokaz* upućuje na čimbenike koji određuju dokaz:

- “*obavijest ili obrazloženje*” – može po svojoj prirodi biti bilo što;
- “*činjenica*” što upućuje na “postojanje ili nekog čina ili djela”;
- *sud* kojim se potvrđuje “istinitost neke tvrdnje”;
- *proces* o kojem se oblikuje dokaz povezivanjem obavijesti, činjenica i sudova o nekom činu ili djelu.

Semantičku logiku tumačenja sastavnica dokaza slijede i povjesničari (M. Stanford, 1995., str. 61–75). Dokazi su “obavijesti ili obrazloženja”; oni se iskazuju u formi rečenica kojima se dokazuje istinitost činjenica. Po svo-

joj formi dokaz je iskaz, kojim se želi utvrditi neka činjenica.³⁷

Dokaz je iskaz o činjenicama; mora biti “jasno” i “očito” o kojoj se činjenici radi, bez obzira što ta činjenica dokazuje. Zato se prvo moraju utvrditi činjenice, kako bi se mogli izvući pravi zaključci. Ako činjenice nisu pravilno i jasno utvrđene svaki zaključak na temelju nejasnih ili nepreciznih činjenica može biti pogrešan.

Uporaba dokaza pretpostavlja pravilno razumijevanje procesa, zbivanja kao procesa, koji se žele potvrditi izvođenjem dokaza. Zbivanja se procjenjuju pravilnim tumačenjem i povezivanjem činjenica, te pravilnim tumačenjem promjena, odnosno vremenskog slijeda događaja.

Nakon što procijeni činjenice i razumije procese korisnik (povjesničar, znanstvenik, sudac, itd.) mora prosuditi: donijeti sud o adekvatnosti dokaza. Korisnik mora odgovoriti na pitanje za što je taj dokaz dovoljan, čemu je primjeren, što se njime može dokazati. Dokaz ne može biti dovoljan, adekvatan, samo “za nas”, za određenu socijalnu grupu, niti pak je dokaz dovoljan sam za sebe i sam po sebi.³⁸

Dokaz mora zadovoljiti standarde prikupljanja, kriterije prikaza i prosudbi onog korpusa znanja u koji se želi uklopiti, i one zajednice korisnika kojima se žele dokazati činjenice o određenim zbivanjima i događajima. Zato je proces dokazivanja stalno otvoren proces i trajna zadaća.³⁹

Umreženo znanje i dokazi

Dokazi služe da se utvrde činjenice i istinitost činjenica o određenim zbivanjima i događajima. Dokazi postaju dio određenog korpusa znanja. Znanje može biti osobno ili javno, može biti govorno ili pisano, itd. O tome na koji je način znanje *prikazano* i organizirano ovisi *dostupnost* znanja, odnosno mogućnost njegove disperzije. Prema tome o ustroju i organizaciji znanja ovisi dostupnost dokaza i njihova rasprostranjenost. Kriva je predodžba da je za prihvatljivost dokaza presudna spoznajna funkcija, odnosno istinitost činjenica i snaga argumenata. Dostupnost i raspoloživost jedne vrste dokaza mogu biti presudne značajke u odnosu na neku drugu vrstu dokaza koji se mogu temeljiti na boljim argumentima i preciznijim činjenicama, ali ako nisu dostupni i raspoloživi, oni ostaju nepoznati.

Osobna znanja i osobna iskustva, mogu osigurati uvjerljive dokaze jer oblikuju izvorno znanje o pojedinim zbivanjima i događajima. Problem s osobnim znanjem jest da je limitirano prostorno i vremenski životom pojedinca i socijalne grupe u kojoj je nastalo i u kojoj se razmjenjuje.

Osobno znanje nije trajno. Osobno znanje se *is-kazuje*, dakle, rezultat je spoznajne funkcije; osobno znanje se i *pri-kazuje*, razmjenjuje s drugima (i nastaje u komunikaciji s drugima), dakle, rezultat je komunikacijske funkcije. Trajnost tog znanja ovisna je o osobnom pamćenju subjekta spoznaje, i *do-kazuje* se svjedočenjem (spoznajnog) subjekta: is-kazom i pri-kazom njegove nazočnosti zbivanjima i događajima.

O trajnosti znanja. Uvjet da is-kaz i pri-kaz svjedoka (spoznajnog subjekta) postane do-kazom jest da iskaz i prikaz dobiju oblik trajnosti. Ono što omogućava trajnost is-kaza i prikaza, jest zapis “obavijesti”, zapis “obrazloženja”, na nekom trajnom mediju.

Zapisanu poruku na nekom mediju, u informaciono-dokumentacionoj djelatnosti nazivamo dokumentom. Dokument daje formu trajnosti iskazima i prikazima činjenica, događaja i zbivanja, i ta forma trajnosti čini iskaze (pri-kaze, poruke, obrazloženja) dokazom.

Na drugom smo mjestu (M. Tuđman, 1990.) obrazložili koje funkcije utječu na strukturu znanja. Pošli smo od teze da se znanje iskazuje govorom (ili tekstom) u formi rečenica. Ali znanje oblikuju tri funkcije: spoznajna, komunikacijska i funkcija pamćenja. Ako jedan te isti korpus rečenica razmatramo sa različitih stajališta onda ćemo ga proučavati kao iskaze, prikaze ili dokaze. To je ovisno o tome da li je interes na spoznaji, komunikaciji ili vremenskoj dimeziji (tj. pamćenju).

To da je neka poruka zapisana na dokumentu, i egzistira u formi *trajnosti*, ima niz posljedica po strukturu i organizaciju znanja. Naznačimo samo neke. Znanje pohranjeno na dokumentu ima formu trajnosti i postaje neovisno o svom autoru, o emiteru poruke. Dokument postaje “komunikativni objekt” koji traje u vremenu, i ostaje za buduća vremena. Dokument je i socijalno pokretljiv i njegov prikaz postaje dostupan u prostoru različitim socijalnim grupama. *Dostupnost* dokumenta utječe na strukturu javnog znanja, jer se prikaz znanja distribuira i razmjenjuje među većim brojem korisnika. *Replikabilnost* iskaza omogućava njegovu (re)integraciju u nove spoznajne cjeline.⁴⁰

Za problem koji nas interesira, tj. organizaciju pamćenja i dokaza o logorima i ljudskim pravima važna su tri kriterija:

- a) **trajnost dokumenata** – čime se osigurava trajno čuvanje dokaza o zbivanjima i događajima,
- b) **dostupnost dokumenata** – čime se osigurava njihova distribucija i razmjena između većeg broja korisnika,
- c) **replikabilnost dokumenata** – čime se osigurava njihovo ponovo korištenje, od istih ili novih korisnika.

Trajnost, dostupnost i replikabilnost presudne su značajke koje oblikuju kolektivno pamćenje. Kolektivno pamćenje je kreativan i dinamičan proces čije su odrednice upravo ove značajke komunikativnih objekata.

O dostupnosti znanja. Dostupnost dokumenta uvjetovana je vrstom medija i tehnologijom njihove pripreme i obrade. Postoji uvriježena podjela na dvije osnovne grupe medija: analogne i digitalne medije, sukladno tome analogne i digitalne dokumente. Ovdje ćemo zagovarati sljedeću podjelu:⁴¹

- a) jednosmjerni pasivni mediji, ili *W-mediji*,
- b) dvosmjerni *interaktivni mediji* ili *WW-mediji*.
- c) umreženi interaktivni mediji ili *WWW-mediji*.

Internet je danas primjer WWW-umreženog interaktivnog medija. To je po mnogo čemu višesmjerni korpus umreženog znanja. **Životni ciklus** obavijesti na Internetu određen je sljedećim fazama: **stvaranje, pohranjivanje, pretraživanje, ažuriranje.**⁴² Time je prezentacija, organizacija, distribucija i korištenje ovog tipa znanja sasvim drukčija nego kod pasivnih medija (W-medija) ili interaktivnih medija (WW-medija). Kod pasivnih medija autor je taj koji je odgovoran za prezentaciju, interpretaciju i vrednovanje znanja. Kod WW interaktivnih medija autor je još uvijek odgovoran za prezentaciju, ali u interpretaciji i vrednovanju sudjeluju već i posrednici⁴³ i korisnici. Kod WW-medija, informacijski sustavi odnosno INDOK sustavi,⁴⁴ posrednici su između autora (emitera) obavijesti i korisnika. To jesu dvosmjerni interaktivni sustavi, ali na način da su autori obavijesti i korisnici u interakciji sa sustavom, no međusobno nisu u neposrednoj komunikaciji s povratnom vezom.

Kod WWW medija karakter autorstva i izvora obavijesti se izmijenio. **Autorsku odrednicu**⁴⁵ objektivno određuju osim autora i korporativnog autora i sponzor web stranice, a posredno i davatelj Internet usluga (*provider*). **Izvor obavijesti** nije više samo osoba, institucija ili dokument već je to i Internet, davatelj usluga, web stranica.

Kod WWW medija niz novih posrednika sudjeluje u stvaranju znanja. Time se proširio broj sudionika koji određuju autorstvo i izvor do-kaza. Njihova stalna nazočnost u komunikaciji i interakcija s korisnicima promijenili su i samu narav komunikacije. Novi **izvor obavijesti** jest taj koji je aktivno nazočan na Internetu jer sam generira i ažurira svoje obavijesti. Sponzori i autori web stranice zainteresirani su za prezentaciju obavijesti i u ime autora obavijesti i u ime izvora obavijesti.

Korpus znanja u WWW sustavima otvoren je i po broju sudionika u njegovu oblikovanju kao i po opsegu i

kvaliteti prezentiranog sadržaja. Korpus znanja na WWW mediju stalno se zanavlja a održavaju ga i ažuriraju ne samo “pošiljalci”, nego i korisnici ili posrednici www medija.

Umjesto zaključka

W mediji, pasivni analogni mediji, obično se dijele na primarne i sekundarne dokumente. Primarni su oni koji donose originalnu, izvornu građu. Primarni dokumenti sadrže dokaze o događajima, činjenicama i svjedočenja o njihovoj istinitosti. Izvor, autor i pošiljalac obavijesti često su objedinjeni u jednoj osobi. Terminologija informacijske znanosti jako je neprecizna kada želi opisati izvorni dokument, izvorni materijal – upravo zato što kod izvornih analognih dokumenata nije moguće uvijek razlučiti izvor, autora i pošiljalca obavijesti. No, zato su izvorni dokumenti pouzdana forma pamćenja, i mogu osigurati retrospektivni pogled u prošlost, i zaštitu prošlosti u sadašnjosti.

Ako pak vrijednosti, spoznaje i dokaze iz prošlosti želimo prezentirati kao dio nacionalnog i kulturnog identiteta u sve tri vremenske dimenzije – prošlosti, sadašnjosti i budućnosti – onda se moramo okrenuti prospektivnim formama pamćenja. *Retrospektivne forme pamćenja* su one koje su okrenute zaštiti postojeće tradicije i čuvanju dokumenata iz prošlosti i o prošlosti. *Prospektivne forme pamćenja* sadašnjost i prošlost projiciraju u budućnost. Za to je potrebna sasvim druga vrsta dokumenata i njihova organizacija. Potrebno nam je umreženo znanje koje se stalno i samo⁴⁶ zanavlja.

Zato WWW mediji nisu izbor – oni su nužnost. WWW mediji organiziraju znanje na drugim osnovama i po drugim pravilima. Primjera radi. Izvor obavijesti razlomio se na niz novih aktera:⁴⁷ izvor obavijesti, autor obavijesti, pošiljalac obavijesti, sponzor, davatelj usluga, itd. Ali i korisnik postaje autor jer su uloge korisnika i autora u umreženim medijima postale izmjenjive. Zato umreženo znanje nema fiksnog autora i nema jasnih granica ni svoga početka a ni svoga kraja.

WWW medij nameće se kao logični izbor prospektivnog pamćenja hrvatskog nacionalnog i kulturnog identiteta. Dokazi o svim žrtvama Domovinskog rata, logora i kršenja ljudskih prava mogu postati trajne vrijednosti svih naraštaja, jedino ako će biti trajno memorirani i dostupni na www mediju.

Ni povijest se više ne može pisati i dokumentirati, ni znanje o njoj organizirati, na tradicionalan način. Kraj pisanja povijesti na tradicionalan način nastupa, jer www mediji daju šansu svakom pojedincu, grupi, ili instituciji

da do-kaže svoj prilog povijesnim zbivanjima, i svoju interpretaciju povijesnih događaja.

Obveza je informacijske znanosti, preciznije, kvalificiranih znanstvenih i stručnih ustanova (poput *Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta* u Zagrebu) da izrade projekt *Multimedijskog memorijalnog centra Domovinskog rata*; dugoročni nacionalni projekt koji bi prikazao sva materijalna razaranja i ljudska stradanja u Domovinskom ratu, ali i sve političke, diplomatske i vojne akcije i operacije, odgovornost svih sudionika za ono što se dogodilo i nije dogodilo, kako bi u formi umreženog znanja i prospektivnog pamćenja taj centar bio trajnim izvorom zašтите i promicanja nacionalnih vrijednosti ali i otvorena ponuda i prezentacija tih vrijednosti, činjenica i istina cijeloj međunarodnoj zajednici bez ograničenja.

BILJEŠKE

- ¹ Navodimo nekoliko primjera kojima je zadaća ukazati potrebu organiziranja dokaza i podataka o osnovnim činjenicama, a nije smisao ovih primjera ukazati na svu lepezu mogućih stavova.
- ² Fonogram, Drugi dan svjedočenja predsjednika Mesića u Haagu: Suočenje s Miloševićem.
- ³ Fonogram, Drugi dan svjedočenja predsjednika Mesića u Haagu: Suočenje s Miloševićem.
- ⁴ Ističu Pulišelić i S. Zadnik, zamjenici državnog odvjetnika.
- ⁵ Za novinara *Vjesnika* Vladu Rajića logori u kojima su mučeni i ubijani ljudi su taborišta!
- ⁶ Slavko Zadnik, zamjenik glavnog državnog odvjetnika (*Vjesnik*, 9. listopada 2002., str. 5).
- ⁷ Prema riječima zamjenika glavnog državnog odvjetnika Petra Pulišelića i Slavka Zadnika (*Vjesnik*, 10. listopada 2002., str. 7).
- ⁸ Čini se da za *Vjesnik* nije sporno da se radi o ratnim zločincima ali je *nezakonito* njihovo procesuiranje u njihovom prevelikom broju, nedostupnosti, i površnim policijskim izvidima.
- ⁹ *Vjesnik*, 10. listopada 2002., str. 7.
- ¹⁰ Prema istom izvoru oko 330 logora (200 potvrđenih i 130 nepotvrđenih) logora nalazilo se u BiH, približno 80 (30 + 50) na području okupiranih dijelova Hrvatske, a približno 70 (40 + 30) na području Srbije (60) i Crne Gore (10). Izvješće utvrđuje da se srbijanski sustav logora nalazio u tri države (Srbija/Crna Gora, okupirani dijelovi Hrvatske, te BiH) i da je predstavljao jednu cjelinu, budući da je i srpska oružana agresija bila cjelovit projekt (prema J. Jurčević, str. 31-32). O jedinstvenim planovima agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, i vođenju rata u Hrvatskoj i BiH kao jedinstvenom ratu vidi D. Domazet (2002.), D. Marijan (2002.).
- ¹¹ Boravak je trajao od nekoliko dana do dvije i više godina.
- ¹² U *Letopisu* srpskog kulturnog društva "Prosvjeta", Zagreb, 2002., sv. 7, obnavljaju se teze protiv hrvatske države, pomirbe, itd. kao fašističkim, nacističkim idejama, o pravu na samostalnu državu kao projektu etničkog čišćenja, o predsjedniku dr. F. Tuđmanu, kao zločin-

- cu, itd. ali se ni jednom riječi ne spominje srpska agresija, zločini u agresiji. Isključivo na “tamnim stranama” Domovinskog rata gradi se cijela politička konstrukcija i povijesna rekonstrukcija (vidi: Boris Rašeta, Boris Budin: “O identitetu mislim sve najgore”, *Letopis*, 2002., sv. 7, str. 327-350).
- ¹³ Prema Kuhnu znanstvene činjenice i teorije nisu “kategorički razdvojeni”; znanstvene zajednice, odnosno znanstvenici na temelju svojih svjetonazora, oblikuju teorije i sukladno tome promatraju činjenice (tj. svjetonazori, teorije i činjenice uzajamno se uvjetuju). Zato znanja i činjenice polučeni oprečnim paradigmama nisu sumjerljivi (vidi T. Kuhn, 2002., M. Tuđman, 1993.).
- ¹⁴ Npr. apartheid je oblik u kojem se multikulturalnost poriče ali se fizički ne poništava.
- ¹⁵ Vidi D. Marijan “Bitka za Vukovar 1991” (*Scrinia Slavonica* 2 (2002.) str. 367-402). U članku se također daju i podaci o nacionalnom sastavu stanovništva iz kojih je vidljivo da je od 84.189 stanovnika Vukovara Srba bilo 31.445.
- ¹⁶ Termin posuđujemo od I. Rogića (2002., rukopis).
- ¹⁷ JNA i srpske paravojne postrojbe “oslobodile” su Vukovar 18. studenog 1991. tako da je u tom “slobodnom” Vukovaru mjesta za preživjele Hrvate bilo samo u logorima, ne i u kulturnom i političkom životu grada.
- ¹⁸ Vidi A. Rebić (2002., str. 149-152) koji iznosi podatke o 700.000 prognanika i izbjeglica iz RH i BiH već u ljeto 1992. Velikosrpska okupacija hrvatskih područja imala su za cilj etničko čišćenje, i ta područja bila su etnički očišćena: bilo je protjerano 282.000 Hrvata. Povratak prognanika u svoje domove još ni danas nije u potpunosti završen.
- ¹⁹ Prema J. Jurčević, str. 31.
- ²⁰ Prema Erdutskom sporazumu Srbi su izborili pravo da u hrvatskom podunavlju povijest nastanka hrvatske države nije za njih predmet u nastavnim programima sve do 2002. godine.
- ²¹ Ljudi su u logorima bili zlostavljani zato što su se opredijelili i što su glasovali za hrvatsku opciju i samostalnu državu; to je bio veći “griješ” nego članstvo i pripadnost političkim i vojnim formacijama (vidi svjedočenja u D. Rehak, 2000.).
- ²² Ideja nacionalne slobode bila je jedna od temeljnih pokretača socijalnih prevrata u 18. i 19. stoljeću. Kada su velike nacije ostvarile nacionalne države i počele uspostavljati imperijalna carstva, jasno da nisu mogle koloniziranim narodima dopustiti zagovaranje nacionalne slobode kao temeljne vrijednosti. Zato se ideja nacionalne slobode (*liberty*) počinje supstituirati idejom ljudskih prava, i još neodređenijom idejom demokracije. U novim okolnostima demokracija ne polazi od svetosti života kao univerzalnog načela, već se svodi na tehničke banaliziranja života.
- ²³ Vidi Ž. Vujić, 2002., rukopis.
- ²⁴ Koristimo obrazac prikaza sudionika determiniranog kaosa prema D. Domazet (2002.), str. 290.
- ²⁵ Dr. Robert Greenberg: “Na Balkanu jezik i država idu zajedno”, *Večernji list*, subota, 9. studenoga 2002., str. 29.
- ²⁶ Rezolucija 713 VS UN o potpunom embargu na uvoz oružja u Jugoslaviju donijeta je 25. rujna 1991. Napad na Vukovar počeo je 25. kolovoza 1991. Crnogorsko-srpska agresija na dubrovačko primorje po-

čela je sedam dana nakon donošenja rezolucije 713, a 14 dana kasnije, tj. 7. listopada 1991. zrakoplovi JNA raketirali su rezidenciju predsjednika Republike dr. F. Tuđmana.

- ²⁷ Vidi M. Thatcher: *Statecraft*, 2002., str. 298–299.
- ²⁸ Z. Tomac, izlaganje na Okruglom stolu “*Nacionalna sigurnost*”, Udruženje za promicanje hrvatskog identiteta i prosperiteta, Zagreb, 5. studenoga 2002. godine.
- ²⁹ Dr. R. Greenberg, isto.
- ³⁰ Ideja slobode jedna je od temeljnih vrijednosti svih demokratskih zemalja. Ali kako su nacionalnu slobodu te zemlje ostvarile u 18., 19., stoljeću a potom vodile kolonijalne ratove, to se ideja nacionalne slobode potiskivala u stranu. Međutim, nakon drugog svjetskog rata nastalo je novih 50 država i izbačeno je 800 milijuna ljudi iz velikih kolonijalnih imperija (Velike Britanije, Francuske, Nizozemske, Belgije). Nitko još nije opisao proces raspada multinacionalnih država kao slijed demokratskih procesa globalizacije i nastanka novih država nakon 2. svjetskog rata: od raspada kolonijalnih imperija do raspada totalitarnih komunističkih sustava. Paralelno s tim procesom tekao je proces integracija: stvaranje Europske unije dug je proces započet 1950-ih godina kome su prethodile mnoge asocijacije i integracije. No, uvjet tim procesima bilo je selektivno pamćenje: zaborav vlastitih “tamnih strana” povijesti velikih europskih sila, koje su svoju snagu i silu izgradile na kolonizaciji i eksploataciji nerazvijenih naroda. Tim narodima pak u periodu oslobađanja nisu dozvolili proslavu vlastite slobode, kako ne bi bili ugroženi interesi moćnih gubitnika. Da bi se to ostvarilo morali su biti uspostavljeni mehanizmi selektivnog pamćenja i funkcioniranje logike dvostrukih mjerila.
- ³¹ Fraza je Waltera Lippmana iz 1920-ih godina (prema N. Chomsky, 2002., str. 18).
- ³² M. Stanford, 1995., str. 49.
- ³³ Ova podjela preuzeta je u cijelosti od M. Stanforda (1995.), str. 46–48.
- ³⁴ Vukovar i okolica prostor su ratnih operacija; promjena krajobraza uslijed ratnih zbivanja može ostati prirodni dokaz tog povijesnog zbivanja.
- ³⁵ Problem vrijednosti komunikativnih objekata iziskuje zasebnu raspravu; nas ovdje interesira tipologija tih objekata a ne vrijednost nekih konkretnih dokaza. Jasno je da u slučaju rata i sukoba niskog i srednjeg intenziteta treba računati s povećanim opsegom informacija, dezinformacija i pogrešnih informacija.
- ³⁶ M. Stanford navodi da je izgubljeno nekoliko tisuća jezika, više od četiri ili pet tisuća što se danas još uvijek govori (str. 49–50).
- ³⁷ Razliku između iskaza kao dokaza, i dokumenta kao dokaza razmotrit ćemo kasnije.
- ³⁸ Prema M. Stanford, isto, str. 64.
- ³⁹ U ovom kontekstu interesantna je etimologija riječi *kazna*. Riječ *kazna* istog je etimološkog korijena kao i *dokaz*: *dokazati*, *kazati*, *kazan*, *kazna* (vidi: A. Gluhak, 1993.)
- ⁴⁰ O trajnosti, replikabilnosti i dostupnosti kao odrednicama znaka i znanja vidi M. Tuđman (1983.).
- ⁴¹ Sljedeću podjelu preuzimamo iz M. Tuđman: “Informacijska znanost: znanost o obavijestima, pogrešnim obavijestima i protuobavijestima”, 2002., u tisku.

- ⁴² U izvorniku: *creation, storage, retrieval, updating*. Prema V. Floridi (1996.).
- ⁴³ Pod posrednicima mislimo na informacijske sustave, baze i banke podataka, svu onu informacijsko-dokumentacijsku infrastrukturu koja sudjeluje u procesu od prikupljanja, čuvanja, obrade do korištenja obavijesti.
- ⁴⁴ INDOK sustav koristimo kao generički naziv za sve vrste informacijsko-dokumentacijsko-komunikacijskih sustava što posreduju o procesima obrade obavijesti.
- ⁴⁵ Uvriježene su definicije: **Autorska odrednica** – odrednica koju tvori ime individualnog autora ili naziv korporativnog autora; **odrednica jednog dokumenta** u nekoj datoteci koju tvori ime autora. **Izvor obavijesti** – dio informacijskog sustava kojem se pripisuje nastajanje obavijesti. Mjesto na kojem korisnik može dobiti određenu informaciju i zadovoljiti svoju informacijsku potrebu. To mjesto može biti osoba, institucija ili dokument. (M. Tuđman, 1990b., str. 164, 184.)
- ⁴⁶ Jasno da se ne obnavlja samo, ali više nema kontrolora koji može osujetiti obnavljanje znanja, istraživanje novih dokaza i njihovo inkorporiranje u postojeći korpus znanja.
- ⁴⁷ Na jednom smo drugom mjestu ukazali da je to razlogom mogućih pogrešaka – slučajnih i namjernih. I da www mediji produciraju puno veći broj pogrešnih obavijesti i protuobavijesti (M. Tuđman, 2002., rukopis).

LITERATURA

- Anić, V. (1998.), *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Chomsky, N. (2002.), *Mediji, propaganda i sistem*. Zagreb: Marko Strpić.
- Domazet Lošo, D. (2002.), *Hrvatska i veliko ratništvo*. Zagreb: Udruga sv. Jurja.
- Floridi, L. (1996.), *Brave.Net.World: The internet as a Disinformation Superhighway*. Oxford: Wolfson College UK.
- Gluhak, A. (1993.), *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
- Jurčević, J. (2000.), *Uvod*, u: D. Rehak (2000.), *Putevima pakla u 21. stoljeće: kroz srpske koncentracijske logore*, str. 7–34, Zagreb: Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora.
- Kuhn, T. (2002.), *Struktura znanstvenih revolucija*. Zagreb: Naklada Jesenski Turk.
- Marijan, D. (2002.), *Bitka za Vukovar 1991*, *Scrinia Slavonica* sv. 2, str. 367–402, Slavonski Brod.
- Marijan, D. (2002.), *Smrt oklopne brigade. Prilozi za istraživanje rata za Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu*. Zagreb – Sarajevo: ZORO.
- Rašeta, B., Budin, B. (2002.), *O identitetu mislim sve najgore*, *Letopis*, sv. 7, str. 327–350, Zagreb.
- Rebić, A. (2002.), *Prognanici i izbjeglice kao strateško sredstvo velikosrpske agresije na Hrvatsku*, u: *Dr. Franjo Tuđman - vizije i postignuća*, str. 149–152, Zagreb: UHIP.
- Rehak, D. (2000.), *Putevima pakla u 21. stoljeće: kroz srpske koncentracijske logore*. Zagreb: Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora.
- Rogić, I. (2002.), *Hrvatsko društvo u 20. stoljeću*, rukopis.
- Stanford, M. (1995.), *The Nature of Historical Knowledge*. Oxford UK – Cambridge USA: Blackwell.

- Thatcher, M. (2002.), *Statecraft*. New York: Harper Collins Publishers.
- Tuđman, M. (1983.), *Struktura kulturnih informacija*. Zagreb: Zavod za kulturu Hrvatske.
- Tuđman, M. (1990.), *Obavijest i znanje*. Zagreb: Zavod za informacijske studije.
- Tuđman, M. (2002.), Informacijska znanost: znanost o obavijestima, pogrešnim obavijestima i protuobavijestima, u: M. Tuđman (ur.): *Modeli znanja i obrada prirodnog jezika*, Zagreb: Zavod za informacijske studije, u tisku.
- Vujić, Ž. (2002.), Povijesna muzeologija na početku 21. stoljeća: besplodno okretanje prošlosti ili suvremeno poimanje discipline, u: M. Tuđman (ur.): *Modeli znanja i obrada prirodnog jezika*, Zagreb: Zavod za informacijske studije, u tisku.

Miroslav Tuđman
**Umreženo znanje: između
kolektivnog zaborava i
povijesnog pamćenja**